

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL RESEARCH

G.T. Xudayberganova¹

Tashkent Medical Academy Urganch branch Academic Lyceum

KEYWORDS

Pedagogy, research,
pedagogical studies, principle,
methodology

ABSTRACT

This article describes the essence and principles of pedagogical research.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10467388**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Senior teacher of the "General Psychology" Department, Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan

PEDAGOGIK TADQIQOTLARNI AMALGA OSHIRISH TAMOYILLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Pedagogika, tadqiqot,
pedagogik tadqiqotlar,
tamoyil, metodologiya

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirishning mohiyati va tamoyillari yoritib berilgan.

Har qanday tadqiqotning muvaffaqiyati umumiy ilmiy va maxsus yoki pedagogik metodologiyaning mazmunini tashkil etuvchi umumiy va ilmiy yondashuvlar va prinsiplar bilan belgilanadi. Ushbu tamoyillar o'qituvchi yoki tadqiqotchining uslubiy madaniyatining asosini tashkil etadi. Chunki, fan metodologiyasi - bilishning dastlabki usullari, voqeilikni o'zgartirishning tushuntirish sxemalari haqidagi ta'limot bo'lib hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, pedagogika metodologiyasi - pedagogik bilimlar va uni yuzaga chiqarish jarayoni, tushuntirish usullari, ta'lim va tarbiya tizimini o'zgartirish yoki takomillashtirish uchun amaliy foydalanish to'g'risidagi ta'limot sanaladi.

Uslubiy bilimlarda tadqiqot faoliyatining tamoyillari va talablari muhim rol o'ynaydi. Ular nazariya va amaliyotni yagona oqimga birlashtiradi va amaliyotga ilmiy asoslangan ko'rsatmalar beradi. Mazkur jarayonlarda prinsip va talab o'rtasidagi farq shundan iboratki, prinsip yoki tamoyil chuqur va batafsil ilmiy asosga ega bo'lishi va umumlashtirilgan jihatga ega bo'lishi lozim [1]. Prinsip doimo bajarilishi shart. Talab pedagogik vaziyatlarning bir qismini o'rganishga taalluqli bo'lishi va nazariy jihatdan asosli bo'lmasligi mumkin. Muayyan talablar prinsip jihatlaridan kelib chiqadi, ammo ulardan foydalanish vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Umumiy qoidalardan alohida istisnolarga yo'l qo'yiladi.

Pedagogik tadqiqotlarda umumiy ilmiy tamoyillar mavjud bo'lib, ulardan samarali foydalaniladi. Shu bois, har qanday ilmiy tadqiqotning asosiy prinsipi obyektivlikning uslubiy prinsipi bilan belgilanadi. Ushbu holatni keltirib chiqaradigan omillar, ular rivojlanadigan shart-sharoitlar, obyekt haqida haqiqiy bilimlarni olishga imkon beradigan tadqiqot yondashuvi va vositalarini hisobga olishda ifodalaniladi. Biroq, faktlarni tanlash va baholash subyektivizm, ya'ni bir tomonlama istisno qilishni o'z ichiga oladi. Obyektivlik prinsipi dalillar, tadqiqot mantig'i va uning xulosalari talabini belgilaydi. Shu munosabat bilan o'rganilayotgan hodisalar bilan bog'liq barcha faktlarni aniqlash va ularni to'g'ri talqin qilish alohida ahamiyatga ega. Faktlarning ishonchliligi zarur, ammo xulosalarning ishonchliligi uchun yetarli bo'lmaydi.

Dalillarga bo'lgan talab ilmiy izlanishlarning muqobil xususiyatini o'z ichiga oladi. Bu barcha mumkin bo'lgan yechimlarni ajratib ko'rsatish va baholash, o'rganilayotgan masala bo'yicha barcha nuqtai nazarlarni aniqlash talabi bilan belgilaradi. Tadqiqotlardagi

dastlabki tahlil ushbu shartlar uchun eng muhim yechimlarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi.

Tadqiqot mantig'ini aniqlashda boshqa mantiqiy variantlarning imkoniyatlarini tahlil qilish, muqobil yechimlarni tekshirilayotgan variantga qarama-qarshi qo'yish kerak. Tadqiqotlarda uslubiy prinsipga rioya qilish o'rganilayotgan hodisalarda umumiy, maxsus va birlikning o'zaro bog'liqligi, ularning ichki tuzilishiga kirib borishi, ularning mavjudligi va faoliyati qonunlari, rivojlanish shartlari va omillari, ularni maqsadli o'zgartirish imkoniyatlarini ochib berish bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu tamoyil tadqiqot fikrining tavsifdan tushuntirish hamda undan pedagogik hodisa va jarayonlarni rivojlanishini prognoz qilishga o'tishini nazarda tutadi.

Pedagogik jarayon murakkab, ko'p omilli va doimiy ravishda o'zgarib turadigan o'zgaruvchan bo'lib, undagi muhim talab - doimiy o'zgarishlar, o'rganilayotgan unsurlarni rivojlanishi va pedagogik tizimni hisobga olish zarurati bo'lib hisoblanadi. Keyingi bosqichda samarali pedagogik vosita samarasiz va zararli bo'lishi mumkin. Pedagogik jarayonlarga turli omillar ta'sirining xilma-xilligini belgilaydigan omillarni ajratib ko'rsatish, ierarxiyani o'rnatish hamda o'rganilayotgan hodisada asosiy va ikkinchi darajali omillarning o'zaro bog'liqligini talab qiladi. Shunday qilib, pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mikro muhit, shaxsiy aloqa sohasi va norasmiy aloqa jarayonida o'zaro ta'sir hal qiluvchi omil sifatida ta'sir ko'rsatadi hamda bilvosita ta'sirlar to'g'risidagi g'oyalarning o'zgarishiga olib keldi.

Hodisalarni o'rganish darajasidan mohiyatni bilish darajasiga o'tish uchun tadqiqot o'rganilayotgan mavzuning nomuvofiqligi, uning miqdoriy va sifat jihatidan aniqligi, miqdoriy va sifat o'zgarishlarining o'zaro bog'liqligi, barcha ijobiy jihatlarni saqlab qolgan holda rivojlanishning yuqori bosqichlariga o'tish talabiga javob berishi lozim. Pedagogik tadqiqotlar uchun genetik prinsipga rioya qilish muhim bo'lib, unda shart-sharoitlarni tahlil qilish asosida o'rganilayotgan fakt yoki hodisa ko'rib chiqiladi.

Mantiqiy va tarixiy birlikning prinsipi genetik yondashuv bilan bog'liq bo'lib, u har bir tadqiqotda obyekt tarixi (genetik jihat) va nazariyasini (obyektning tuzilishi, funksiyalari va hozirgi holatidagi aloqalari) o'rganish va uning rivojlanish istiqbollari birlashtirishni talab qiladi. Tarixiy tahlil ilmiy konsepsiya nuqtai nazaridan unsurlar va munosabatlarning tuzilishi va funksiyalari haqidagi g'oyalarga asoslanadi hamda nazariy tahlil obyektning genezisi yoki kelib chiqishini o'rganmasdan amalga oshirilmaydi. Shu bois, tarixiy-pedagogik va nazariy-pedagogik tadqiqotlar o'rtasidagi farq yagona tadqiqot yondashuvining u yoki bu jihatiga urg'u berish bo'lib talqin qilinadi. Ko'rib chiqilayotgan prinsip orqali tajriba, an'ana va ilmiy yutuqlarini hisobga olgan holda uzluksizlik talabi kelib chiqadi.

Umumiy ilmiy tamoyil sifatida tadqiqotning konseptual birligi prinsipi bo'lib, unga ko'ra, agar tadqiqotchi doimiy ravishda konsepsiyani himoya qilmasa, uni o'zi ishlab chiqmasa yoki mavjudlaridan biriga qo'shilsa, u yondashuv va baholarning birligi va mantiqiy izchilligini amalga oshira olmaydi. Konseptuallik prinsipi qarama-qarshi bo'lib, u

aniq, to'g'ri va noaniq, o'zgaruvchan, deb qabul qilingan birlikni anglatadi. Qabul qilingan dastlabki qoidalar qidiruv jarayonida tekshiriladi, ishlab chiqiladi, tuzatiladi va bekor qilinadi yoki konsepsiya o'zgaradi yoki modernizatsiya qilinadi.

Tizimli yondashuv murakkab obyekt yoki tizim xususiyatlari qatorida uning tarkibiy unsurlari bilan cheklanmaydi. Bu unsurlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning tabiati bilan bog'liq, degan qoidaga asoslanadi. Shu sababli, bu holatlarda ushbu munosabatlar tabiati va mexanizmi, inson va jamiyat munosabatlari hamda jamiyat ichidagi kishilarni bilish vazifasi birinchi o'ringa chiqadi.

Pedagogik jarayonning jihati va unsurini o'rganayotganda umumiy qonuniyatlar va butun jarayon ta'sirini hisobga olish lozim. Ushbu jihatlarga xos yo'nalish bo'lib, sinergetika rivojlanmoqda. Unga ko'ra, pedagogik jarayonlarda sinergetika zamonaviy harakat nazariyasi sifatida ushbu atama fanga G.Xaken tomonidan kiritilgan [2]. Ushbu nazariya muvozanatsizlik, ochiq chiziqli bo'lmagan tizimlarning tabiiy holati sifatida beqarorlik, ko'plab ta'sir qiluvchi omillar va shart-sharoitlarga qarab ularning rivojlanish yo'llarining o'zgaruvchanligi va noaniqligiga e'tibor qaratadi. Bundan kelib chiqadiki, har qanday tizim, jumladan pedagogik tizimda o'zini tutish yoki rivojlanish usulini qo'llash mumkin emas.

Pedagogik jarayon kabi murakkab hodisalar majmuasini o'rganish rasmiylashtirish, turli ko'rsatkich va bog'liqliklar joriy etish, individual tarkibiy qismlar va butun jarayonni yondashishni kabilarni o'z ichiga oladi. Rasmiylashtirish doimo tarkib qismini yo'qotish, o'rganilayotgan jarayon va hodisalarni rivojlanmasligi bilan bog'liq bo'ladi. Shu bois, pedagogik jarayonlarni o'rganishda rasmiylashtirish individual aloqalar va bog'liqliklarni aniqlash uchun foydali bo'ladi. Ammo, bu qoidalar umumiy xulosalar chiqarish uchun yetarli bo'lmaydi. Shu sababli, tarbiya, axloqiy yetuklik, sezgirlik, shaxsni rivojlantirish potentsiali va uni amalga oshirish darajasi, atrof-muhit va ichki ta'sir o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalashga alohida yondashish talab qilinadi. Unga ko'ra, pedagogikada hozirgi rivojlanish bosqichida rasmiylashtirilgan yondashuvlarga nisbatan mazmunli yondashuvlar yetakchi rol o'ynashi lozim.

Pedagogik jarayonni o'rganishga yaxlit yondashuv ko'p qirrali tahlil natijalarini birlashtirish talabidan kelib chiqadi. Umumiy ilmiy metodologik prinsiplar mazmuni universal bo'lib, ilmiy bilimlar sohasiga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda fanlar doirasiga taalluqli bo'ladi. Ushbu uslubiy tamoyillar nazariy va empirik ilmiy tadqiqotlar va ijrochilar faoliyati yo'nalishlarini belgilaydi. Metodologik tamoyillarni ajratib ko'rsatish va mazmunini tavsiflashda konvensiya ham muhim rol o'ynaydi. Bunda ilmiy tadqiqotlarni tashkil etishda noto'g'ri munosabatlar paydo bo'lishining oldini oladilar.

Pedagogik tadqiqotlarda faol yondashuv ham aniq ilmiy uslubiy prinsip bo'lib xizmat qiladi. Faoliyat yondashuvi faoliyat nazariyasi qoidalar mazmunini metodologiya va talqin qilishda namoyon bo'ladi. Faoliyat yondashuvining mohiyati shundaki, insonning tashqi dunyo bilan o'zaro ta'sirining haqiqiy jarayoni o'rganiladi va bu hayotiy vazifalarni hal qilishni ta'minlaydi. Bunday holda kishi faol prinsip, turli harakatlar, jumladan aqliy harakatlar ketma-ketligini bajaradigan o'zaro ta'sir subyektivi sifatida ishlaydi.

Faoliyatga yondashuv o'rganilayotgan o'quv materialida konsepsiya mazmunini ochib berish va bilimlarni to'liq o'zlashtirishga olib kelishi zarur bo'lgan faoliyatda harakat qilish usullarini aniqlash va tavsiflashni anglatadi. Shu bilan birga, bilimlarni o'zlashtirish turli harakatlarni mustahkamlanishi hamda talabani umumiy qobiliyatlari va hatti-harakatlarining shakllanishiga vositachilik qiladigan yangi harakatlarni o'zlashtirilishiga olib keladi. Bilim uzatiladi va talaba tomonidan o'z faoliyati jarayonida qabul qilib olinadi. Bunday faoliyatni amalga oshirish jarayonida faoliyat mahsulotlarini mazmunli tahlil qilish va loyihalash bilan bog'liq ko'nikmalar muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Umuman olganda, pedagogik tadqiqotlar yozilgan, haqiqiy ta'lim va tarbiya jarayoniga moslashtiriladi. Bunday pedagogik tadqiqotlar tadqiqot va amaliy o'quv ishlarining birligi talabini qondirishi lozim. Pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirish uchun qoida va tamoyillarga rioya qilinadi. Bu orqali o'qituvchi yoki tadqiqotchining uslubiy madaniyati namoyon bo'ladi. Biroq, turli tamoyillar pedagogika fanining metodologiyasi doirasida amalga oshirilishi lozim hamda umumiy ilmiy tamoyillar asosida tadqiqot metodologiyasi aniqlanadi. Eng muhimi, tizim yondashuvini takomillashtirishda tamoyillarni tanlash e'tiborga olinadi. Bunday holatda pedagogik jarayon tizim sifatida tadqiq qilinadi. Hamda, pedagogik tadqiqotlarda tadqiqot maqsadlari to'g'ri tanlanishi lozim. Bu orqali faoliyatga yondashuv asosida talabalarga o'quv materiali chuqur mazmunda o'rganilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qobulov X.A. Imiy tadqiqot metodologiyasi. Elektron darslik. - T.: TMI, 2022.
2. <https://studfile.net/preview/2378891/page:3/>
3. https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/sinergetika/german_khaken_sinergetika_izdanie_1980_goda/55-1-0-233